

OBITELJ I POREMEĆAJI SOCIJALNOG KONTEKSTA

Antun Mijatović

Institut za primijenjena društvena istraživanja, Zagreb

UDK: 316.356.2(497.5):316.752.4

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 25. 10. 1995.

Poremećaji socijalnog konteksta imaju zakonomjerne posljedice za obitelj, osobito za one obitelji koje su heterogene po bilo kojoj osnovici. Nacionalne, vjerske, rasne i druge (regionalna pripadnost, stranačka pripadnost i sl.) odrednice u miješanim i mješovitim brakovima uzete su u ovom istraživanju kao značajni indikatori na kojima se poremećaji očituju s manjim ili većim posljedicama. Poremećaji socijalnog konteksta mogu se javiti iz nebrojeno mnogo razloga, a jedan od njih je rat, ratna prijetnja, izravna ili neizravna ratna opasnost ili ratno stanje raznolikog intenziteta. Autor istražuje eksplicitne i implicitne posljedice takvih stanja na poremećaje u socijalnom kontekstu. Kao indikator takvih poremećaja uzeti su mješoviti brakovi, koji su do konca osamdesetih godina tvorili preko četvrtine svih brakova koji su se godišnje sklapali u Hrvatskoj. Metodologijski su mješoviti brakovi kao indikatori poremećaja stanja u socijalnom kontekstu iznimna istraživačka inovacija, jer se brakovi općenito, a osobito mješoviti brakovi, mogu pratiti kao indikatori s pozitivnim i negativnim tendencijama (sklopljeni i razvedeni brakovi). Ocjene i zaključci koje autor iznosi kao rezultat analize brojnih podataka i tablica uvjerljivi su i mnogo kompleksniji nego što ih autor komentira. Autor naglašava da je iznošenje brojnih podataka imalo prioritet nad opsežnim komentarima i preciznim iznošenjem eventualnim značenjem pojedinih podataka, između ostalog i zbog toga što bi se interpretiranjem čimbenika poremećaja socijalnog konteksta mogla počinuti pogreška koja je i imala djelatne posljedice na takve poremećaje. Rezultati istraživanja neprijeporno pokazuju da multikulturalna, multikonfesionalna, multinacionalna društva imaju vidljive pokazatelje u socijalnom kontekstu. Hrvatska kao multikulturalna i multinacionalna država u ovim ali i brojnim drugim pokazateljima mora prepoznavati mnogobrojne elemente za definiranje populacijske politike i razvojnih mjera koje mogu podržati demografski razvoj. Nažalost, zaključuje autor, hrvatska znanost je insuficijentna istraživanjima koja bi osvijetlila mnogobrojne nepoznanice obitelji u multikulturalnim socijalnim sklopovima, a osobito suvremene hrvatske obitelji u kontekstu novog realiteta suvremene zemlje.

Obitelj kao socijalna sveukupnost

Obitelj je na prvi pogled jedna od pretjerano eksploatiranih znanstvenoistraživačkih tema, atraktivna sama po sebi u bilo kakvoj transpoziciji i s bilo kojeg aspekta promatranja, bliska svima i dovoljno respektivna da pribavi pozornost političara, feministkinje, demografa ili svakog drugog koji drži do svojeg razumijevanja temeljnih odrednica nekog bivšeg ili nekog sadašnjeg socijalnog prapočela. Na drugi pogled, kad se sustavno upoznate s tim obiljem unutarnjih i vanjskih čimbenika koji djeluju na obitelj, s patrijarhalnom i emancipiranom obitelji, s patologijom i suvremenim "socijalnim terapijama" koje se propisuju obitelji, i brojnim drugim već standardnim akribijama ruralne, urbane, miješane i mješovite obitelji, optimističnim i pesimističnim scenarijima u procjenjivanju trajnosti i trajanja obitelji kao i njezinih metamorfoza, tada je očigledno da tema obitelji ima onaj znanstveni značaj koji se jedva može usporediti s nekom drugom temom. Vječna i nezaobilazna konstanta u svakom mogućem pristupu, analizi i promišljanju jest oslonjenost svake i svih obitelji na pripadajući socijalni kontekst u kojem nastaje, traje i mijenja svoje temeljne karakteristike.

Obitelj je neprijeporno uzrok i posljedica sveg socijalnog okruženja, koja je određena ali i određuje, koja je pozvana ali i poziva, koja se mijenja i uzrokuje promjene i koja u svim tim odrednicama postaje čvršća ili labilnija u stalnom međuodnosu s općim i posebnim činiteljima uže i šire socijalne sredine. Od takvog mnoštva pozitivnih i negativnih činitelja koji profiliraju obitelj ili se reflektiraju na nju iz njezina okruženja, ovom prilikom osobito nas zanima sklop okolnosti koje se zbivaju iznenada i koje u većoj ili manjoj mjeri mijenjaju brojne premise, koje u međusobnoj svezi tvore suptilnu ravnotežu brojnih varijabli socijalnog konteksta na kojima ustrojbeno egzistira dojučerašnja i današnja obitelj. Obitelj je i generacijski fenomen, stoga je veoma značajno njezina inercijska reagiranja promatrati u dinamici dobnihi skupina kao i drugih određenja u nizu brojnih i važnih odrednica koje bismo u skladu sa suvremenim poimanjem mogli ukratko objasniti kao kvalitetu života, koja epistemološki nije univerzalna niti istoznačna u raznolikom društvenom vremenu.

Obitelj kao malo koja društvena institucija ima veliko, ponekad i presudno značenje za društvo i pojedinca. U toj presudnosti obitelj se u koječemu promijenila, ali je još uvijek primarna društvena zajednica koja se razlikuje od svih ostalih društvenih skupina i podskupina.

Obitelj je podjednako značajna za djecu i odrasle. S dječjeg stajališta važna je zbog toga što dijete u njoj stječe iskustva i usvaja stavove koji su odlučujuće važni za čitav njegov život kao pozitivan ili negativan proces socijalizacije i humanizacije. "To je domaća luka iz koje se odlazi na životna putovanja."¹ Za odrasle članove obitelj ima nešto šire značenje. To je ne samo ljubavna nego i prijateljska zajednica u kojoj se ljudi ponašaju onako kako to odgovara njihovoj личности, bez "maske" koju im uvijek manje ili više nameću druge, manje prisne

1

Ivan Kuvačić: *Sociologija*, Suvremena misao, Školska knjiga, Zagreb, 1979, str. 71.

skupine i zajednice. To su zajednice u kojima su ljudi povezani kao potpune ličnosti, cijelim svojim bićem. Zbog toga su brak i obitelj nenadoknadivi kao sredina u kojoj se čovjek manifestira u svim svojim najprisnijim i najintimnijim osobinama u kojima nalazi sigurnost, toplinu i u kojima je slobodan. Ma koliko god društvo preuzimalo neke funkcije obitelji, ovu funkciju nikad neće moći preuzeti niti zamijeniti nekom drugom.

U toj intimi i sigurnosti koju pruža, obitelj za odrasle znači i pribježište iz vanjskog svijeta, kada se žele skloniti od nedaća na koje u njemu nailaze. Takvih nedaća i neprilika u suvremenom društvu ima sve više jer je ono ustrojeno na načelima racionalnog interesa "uz stalno pritiskivanje prisnog i neposredno ljudskog". Stoga nije nimalo čudno da obitelj postaje utočište u kojem čovjek želi doživjeti i proživjeti sve ono što mu je uskraćeno u vanjskom svijetu i u javnom društvenom životu. Upravo ta potreba da pronađe izgubljeno utočište i okrilje, da uspostavi nit zajedništva koju često ne može naći u diferenciranom društvu, čovjeka današnjice ponovno upućuje na obitelj. I upravo zbog tih razloga pojedinac danas ne osjeća potrebu za obitelji kao za ustanovom među mnogim drugima, već mu je obitelj potrebna kao zajednica sa svim obilježjima koje zajedništvo pretpostavlja, podrazumijevajući da postoji razvijen osjećaj pripadništva i solidarnosti, kao i mogućnost da se postigne svekolika ravnoteža i doživljaj cjelovite ličnosti. Obitelj je međutim i odgovornost koja je u mnogome veća nego pravo na osobnost.

Obiteljski život sasvim sigurno predstavlja najintimniju sferu osobnog života, ali i vidljivi interes šire okoline za profilom te intime, a taj interes opada u proporciji s blagostanjem i sigurnošću.

Obitelj je takva društvena zajednica za kojom svaki normalan pojedinac osjeća potrebu, jer ciljevi koji se u njoj ostvaruju predstavljaju temelje cjelokupnog čovjekovog života i zbog toga je ona najsvestranija i najjedinstvenija skupina vitalno značajna za život svakog člana društvene zajednice. Obitelj obnaša povijesni, vjerski, kulturni i generacijski transfer. Zato za nju i kažemo da je primarna grupa zasnovana na različitim odnosima i funkcijama. Upravo je zbog toga ona zajednica osobnih i razmjerno čvrsto povezanih odnosa, koje obično povezuju osjećaji solidarnosti i vjerovanja u iste društvene vrijednosti.

U obitelji se svi njezini članovi dobro poznaju, a raspoznaje ih i njihova sredina. Socijalnu strukturu obitelji određuje svaki član svojim statusom u odnosu na druge i iz tog proizlaze razni odnosi među njima. Članovi obitelji imaju svoje pojedinačne uloge; kad se prestanu izvršavati te uloge, obitelj slabi, mijenja se ili se raspada. Međusobni odnosi zasnovani na načelu solidarnosti između članova obitelji, osnova su života u njoj. Obitelj ima svoje norme ponašanja koje nisu pisane i prenose se često iz generacije u generaciju te na koncu svaka obitelj ima zajedničke interese i svoj sustav svekolikih materijalnih i duhovnih vrijednosti.

Industrijsko društvo i velike društvene promjene našeg stoljeća nisu poštedjele niti mimoišle ni tu najintimniju formu ljudskog života. Stoga nije ni čudno da se današnja obitelj u koječemu promijenila, ali je bez obzira na brzinu tako sveobu-

hvatnih i velikih promjena ostala važna društvena institucija koja ima veliku ulogu u životu svakog pojedinca pa joj se stoga u svakom društvenom sustavu treba posvećivati posebna pozornost i zaštita (Ivan Pavao II).

Danas (prema popisu iz 1991. koji u mnogočemu više ne odgovara stvarnom stanju činjenica) u Republici Hrvatskoj postoji 1 544 892 domaćinstava u okviru kojih obitava 1 367 000 obitelji:

Tablica 1

Broj obitelji u domaćinstvu (SLIH-94/66)

samci/samice	304 205
jedna obitelj	1 119 552
dvije obitelji	114 498
tri obitelji	5 523
četiri obitelji	399
pet i više obitelji	73

Od ukupnog broja domaćinstava, 878 772 locirana su u urbanim središtima, a 666 120 u ruralnim i mješovitim sredinama. Činjenica da 56,88% domaćinstava Hrvatske živi u urbanim sredinama, može značiti daljnji ubrzani proces napuštanja ruralnih sredina. Hrvatska ima 6 694 naselja, od čega je 70 gradova u kojima živi 2 817 341 stanovnik ili 58,86% cjelokupne populacije, što znači da je populacijski dio urbanog stanovništva nešto veći od postotka ruralnih domaćinstava, a sve to sa stajališta globalne društvene i populacijske politike ima brojne posljedice.

Naglašavajući važnost i ističući njezine osobitosti, suvremena hrvatska obitelj u osnovi trpi brojne posljedice dugogodišnjeg nepostojanja osmišljene brige prema obitelji općenito.

Na tezi da je obitelj osnovna društvena stanica, u posljednje se vrijeme, a osobito danas, posebno inzistira i iskazuje u pravnim dokumentima međunarodnog i nacionalnog karaktera.

Unatoč tome što su glede podrijetla i karaktera obitelji vođene, a još i danas su prisutne, mnoge rasprave i sporovi o tome što je obitelj i kako je treba definirati, ona je u sve većoj opasnosti i postaje sve značajnija za većinu suvremenih društava.

Prema tradicionalnom gledištu, a ono je danas još uvijek prisutno u gledanjima pojedinih teoretičara i u nekim društvenim sredinama, obitelj se definira kao osnovna stanica i model društvenog poretka. Oni teoretičari koji prihvaćaju da je obitelj stanica društva pretpostavljaju da je ona primarna društvena zajednica koja se izdvaja iz drugih društvenih grupa time što članovi u njoj žive ili čitav život ili duži period svoga života (Bowlby, Williams).

Drugi autori smatraju da je to gledište prevladano jer se obitelj razvija na osnovi razvoja društva, a to znači da promjene do kojih dolazi u društveno-ekonomskim odnosima uvjetuju i promjene u strukturi obitelji (Chauchard, Peters, Spranger).

Bez obzira na to gledamo li na obitelj kao na osnovnu stanicu društva iz koje se razvijaju drugi oblici društvene organizacije, ima niz drugih činjenica koje neprijeporno govore u prilog tome da obitelj moramo tretirati kao društvenu zajednicu.

S tog stajališta, u Hrvatskoj ima 3 858 086 osoba koje su starije od 15 godina, a od tog broja 1 844 134 su muškarci, a 2 013 952 su žene. Već sama činjenica da je u odnosu spolova populacije osoba iznad 15 godina starosti neravnoteža u korist većeg broja ženskih osoba, od 169 818, dovoljno je upozoravajuća i znanstveno intrigantna za svekolika istraživanja. Međutim u novijoj literaturi nema sustavnih istraživanja ovog fenomena, koji od tržišta radne snage pa do sklopljenih i rastavljenih brakova ima značajne utjecaje i zakonomjerne posljedice. Od 1 844 134 muškaraca oženjenih je 1 207 588, odnosno 529 414 muških osoba je neoženjeno. Broj muških i ženskih osoba koje su oženjene/udane idealno bi trebao biti istovjetan, međutim on to nije. Službena statistika (SLJH 70/94) iskazuje 1 210 827 udanih ženskih osoba, a to je 3 239 više udanih ženskih osoba od muških. Jedino objašnjenje za ovu razliku mogu biti odsutne muške osobe (primjerice oni koji su odvojeni od obitelji i nalaze se na radu u inozemstvu te nisu uredno iskazani prilikom popisa stanovništva).

Tablica 2

Osobe starije od 15 god. prema bračnom statusu (SLJH 70/94)

	Muškarci	Žene
neoženjeni	529 414	386 381
udovci	52 480	320 429
rastavljeni	43 710	77 023
nepoznato	10 942	19 292

U tablici su prikazani podaci bračnog statusa koji se ne odnose na oženjene/udane već na skupine izvan tog statusa, pa je vidljivo da je znatno manji broj ženskih osoba slobodnog statusa (neoženjeni), ali izrazito je signifikantan odnos između udovaca i udovica, koji dostiže nevjerojatnih 1:6. Između ostalih razloga, koji su brojni i neistraženi, mali broj muških udovaca u tom kontekstu može značiti da se muškarci prije i više odlučuju na drugi ili treći brak od žena, ali ta razlika može ukazivati i na posljedice ratnih gubitaka ili na neke druge neistražene faktore u muškom dijelu populacije.

U svezi s tim se naglašava: "Suština obiteljske grupe jest u tome što je ona istovremeno i jedinica društva i osnovna ćelija ljudske humanizacije, tj. zajednica raznolikih osobnosti, te se ne može proučavati samo strukturalno i funkcionalno kao društvena ustanova, već i sa stanovišta funkcija koje vrši u odnosu na

osobitost svojih članova." Pri tome treba naglasiti da je obitelj jedina društvena skupina za kojom svaki čovjek, a to znači i odrasli i djeca, osjeća potrebu, jer se u njoj odnosi među članovima zasnivaju na neposrednosti i emocionalnoj angažiranosti. Zbog toga je osjećaj pripadnosti osnovno načelo participacije, a solidarnost i međusobna suradnja članova obitelji predstavljaju osnovu za skladno obavljanje obiteljskih uloga i harmoničnu organizaciju života. Zajednički dom, bez kojeg ne postoji obitelj, simbolizira načelo zajedničkog života članova i zajedništvo koje se u tom životu ostvaruje. I upravo zbog toga obitelj predstavlja i u ovom pogledu obuhvatniju grupu od bilo koje druge, jer prodire u život svakog člana neposrednije od svake druge društvene ustanove.

Obitelj je u sadržajnom, strukturnom i formalnom pogledu povijesno promjenljiva društvena grupa, čija su univerzalna obilježja:

- a) da počiva na fizičkim i drugim vezama, pomoću kojih muškarci i žene zadovoljavaju prirodne potrebe (duhovne, moralne, estetske i druge) i ostvaruju reprodukciju društva rađanjem potomstva (biološke osnove porodice);
- b) da utemeljuje sustav srodničkih odnosa koji predstavljaju osnovu za podjelu uloga unutar porodice (bio-socijalne osnove porodice);
- c) da osigurava i razvija socijalne i individualne (moralne i psihičke) osobine osoba (socijalne osnove porodice);
- d) da osigurava obavljanje određenih ekonomskih (proizvodno-potrošnih ili samo potrošnih) djelatnosti u okviru obitelji (ekonomske osnove obitelji);
- e) da osigura prenošenje etničkih i kulturoloških karakteristika (kulturološke osnove obitelji).

Claude Levi-Strauss određuje obitelj kao "društvenu grupu koja ima bar tri karakteristike: nastaje putem braka, sastoji se od muža, žene i djece (jako mogu biti uključeni i drugi srodnici) i ujedinjena je pravnim propisima, ekonomskim, religioznim i drugim pravima i dužnostima."²

Možemo utvrditi da razni autori u definiranju obitelji polaze s raznih stajališta i to jedni od njenih funkcija, a drugi upravo negirajući funkcije obitelji kao nepouzdan kriterij. Pritom želimo ukazati na činjenicu da se gotovo u svim definicijama nalazi jedna osnovna funkcija koju vrši ili će i u budućnosti obavljati obitelj, a to je njena odgojna funkcija, tj. odgoj djece.

Mnogi autori smatraju da je obitelj sociološka grupa unutar ljudskog društva. "Prema tome njenu suštinu određuju u krajnjoj liniji isti faktori koji opredjeljuju razvoj samog društva, a to je u prvom redu progresivna humanizacija ljudskih odnosa i ljudskih prava i suglasno tome, razvoj makro i mikro društvenih odnosa."

2

Claude Levi-Strauss: The Family, u: H. L. Shapiro (ed), *Man, Culture and Society*, Oxford University, 1965, str. 267.

II.

Buridanov sindrom

Dilema oko osnovnih pitanja o naravi i karakteru obitelji kao društvene grupe jest u tome gdje treba svrstati obitelj: u osnovu društva ili u nadgradnju društvenih odnosa, ili čak i u jednu i u drugu.

Razumljivo je što u svjetskoj, pa tako i u našoj teoriji i praksi postoje neslaganja o tom pitanju, što je za posljedicu imalo raznolike pristupe, teorije i doktrine.

Raznolikosti u pristupu mogu se svrstati u dvije osnovne grupe: prvu čine oni teoretičari koji smatraju da "proizvodnja ljudi" i obitelj spadaju u elemente osnova društva i drugi, koji "proizvodnju ljudi" i obitelj ne ubrajaju u osnovu društva. Danas je u Hrvatskoj također primjetno pojednostavljenje funkcije obitelji, tako što joj se izvan cjelovitog konteksta određuje funkcija "proizvodnje ljudi" kao društveno najznačajnija u odnosu na demografsku obnovu. Takav pristup obitelji sa stajališta populacijske politike unaprijed je osuđen na propast.

Za teorijsko razjašnjenje ovog pitanja prijeko je potrebno utvrditi stvarno mjesto obitelji u društvenoj strukturi, a to će reći njezin odnos prema društvenoj osnovi (materijalnoj proizvodnji ili reprodukciji života), kao i prema nekim elementima društvene nadgradnje (školi, firmi, općini, vjerskoj zajednici, etničkim grupama, nacionalnim, socijalnim i klasnim grupama, kao i prema državi, kulturi, miješanim brakovima, emigraciji, tradiciji i sl.).

O tom osnovnom i spornom pitanju s obzirom na svestranu važnost i koherentnost društvene konstelacije obitelji, među teoretičarima je iskrsnuo problem gdje i kako svrstati obitelj u klasifikaciji materije koju izučava sociologija: da li u ekonomsku osnovu, ili u strukturu pravno-političke nadgradnje, ili u biološke grupe, ili u male društvene zajednice na kojima je kao stanicama zasnovano cjelokupno ljudsko društvo. Najteža posljedica svake dileme je svekoliko zanemarivanje biti pitanja, što se nažalost dogodilo i s proučavanjem pitanja obitelji u Hrvatskoj.

Po mišljenju stručnjaka, ovaj spor među teorijama mora biti osuđen i podignut na višu teorijsku razinu jer su neke konstatacije o elementima društvene strukture kao i o odnosu osnove i nadgradnje u velikoj mjeri nadmašene. Kao primjer najuvjerljivije je uzeti broj djece koja su rođena u obiteljima prije 70 ili 60 godina, gdje je vidljivo da su i najsiromašnije obitelji, koje su živjele u neusporedivo težim uvjetima, imale po osmero ili više djece. Uz nedostatnu zdravstvenu zaštitu, nisku stopu zaposlenih žena i brojne druge faktore demografska slika je bila znatno povoljnija nego danas. S druge strane, ne bi se moglo zaključiti da danas materijalno stanje obitelji nema nikakvo značenje za broj djece koju obitelj ima. Neki faktori su se izgubili, drugi se pojavili, kod nekih je značenje smanjeno, kod drugih povećano. Primjerice, broj abortusa je u naznačenom razdoblju rastao tako da je 1984. godine dostignut broj od 48 771 pobačaja, a 1985. godine tužan rekordni iznos od 51 549 pobačaja godišnje u Hrvatskoj.

Pitanje je može li se uopće prihvatiti podjela na društvenu osnovu i društvenu nadgradnju? Mogu li se u suvremenoj, vrlo složenoj društvenoj dinamici granice tih temeljnih pitanja proširiti izvan okvira koje su joj postavili teoretičari s početka ovog stoljeća, koji nisu mogli ni slutiti kakve radikalne promjene očekuju društvo u cjelini i sve njegove segmente te kakve će to korjenite promjene imati u obitelji. Primjerice, u vrijeme nastajanja značajnijih teorija, koje se i danas referiraju, broj zaposlenih žena bio je zanemariv, a svi drugi parametri prosudbe obitelji bili su bez iznimke potpuno drugačiji nego danas. Ako promotrimo podatke o broju domaćinstava u Hrvatskoj 1971. (1 289 325) te 1981. (1 423 862) i 1991. (1 544 250), očigledno je da se broj domaćinstava povećavao bez obzira na svoju unutrašnju strukturu, u kojoj je temeljna karakteristika smanjenje članova obitelji i obitelji u domaćinstvu te sve nepovoljniji globalni populacijski trend.

Društvena osnova nije nepromjenjiva, statična pojava, koja bi imala isti izgled u svim društvima za sva vremena koja su društveno realna. U prvim danima ljudskog društva društvenu bazu su, primjerice, činili pretežno biološko-srodnički, a mnogo manje društveno-ekonomski odnosi. Kasnije se odnos između ovih pojava mijenja. Uopće je u primitivnim društvima moguće mnogo lakše odrediti granice osnove i nadgradnje. U suvremenim složenim društvima to je mnogo teže. Danas u društvenu osnovu ulaze i pojave kao što su znanost, znanje, tehnička i kulturna dostignuća, komunikacije, slobodno vrijeme, ekološka stanja i sl, bez kojih nema napretka.

Prema tome, društvena osnova ima tendenciju neprestanog proširivanja izvan ekonomskih i bioloških činitelja. Time i socijalna zajednica postaje sve složeniji mehanizam koji ne može uspješno funkcionirati, između ostalog i zbog toga što neki manje značajni elementi prestaju funkcionirati, a drugi, novi, se pojavljuju.

Kontroverze suvremene obitelji mnogobrojne su i unatoč svima njima obitelj u socijalnom kontekstu nema nikakve alternative. Obitelj se iz epohe u epohu transformirala u sve artikuliraniju socijalnu grupu koja je bila sve prepoznatljivija, značajnija, ugroženija i promjenljivija. Raspad brojnih socijalnih stereotipa predindustrijskog društva nije mogao zaobići ni obitelj, stoga je razumljivo da je njezino tehnološko određenje propitivano iz mnogobrojnih aspekata. Puna dimenzija ovog pitanja svakako je određenje cjelovitog odnosa međusobnog djelovanja između socijalnih promjena i promijenjenih funkcija obitelji, odnosno promjena u obitelji i posljedica tih promjena na užu i širu socijalnu zajednicu. U pogledu tih promjena najočiglednije je upravo vrijeme dvadesetog stoljeća u kojem su radikalno izmijenjene socijalne, tehničke, tehnološke, kulturne i druge paradigme.

Međutim, promjene u obitelji ne zbivaju se samo u širokim lukovima epohalnih mijena predindustrijskog, industrijskog i postindustrijskog društva već i u okvirima svakodnevnih promjena, čiji broj je sve veći i veći te obuhvaća bitno nove dijelove sastavnice kao što su kvaliteta života, slobodno vrijeme, informacije, rat, izbjeglištvo, etnička čišćenja itd. Obitelj kao polazna koordinata humanizacije svakog socijalnog sklopa izložena je ozbiljnim iskušenjima postmodernog urušavanja "velikih istina" i tradicionalnih vrijednosti koje u globalnom licemjerju gube svoj smisao.

Epicentri obiteljske seizmografije

Neravnoteža političko-socijalnih sustava u svojoj pojavnosti temeljito i snažno pogađa i obitelj, i pojedine njene članove. U takvim se promjenama iskazuju najoštriji oblici konfliktnih stanja (F. Hargasser), koji potresaju obitelj i zbog kojih ona postaje vrlo nesigurna.

Društvene i svekolike druge promjene koje djeluju na promjene ponašanja obitelji ili njezinih članova jesu:

- a) legislativne promjene (prava i obveze)
- b) političke
- c) socijalne (standard, zaposlenost, zdravlje itd.)
- d) tehnološke (profesionalna i obiteljska promjena rasporeda rada; informatizacija, bijela tehnika i sl.)
- e) kulturne
- f) vrijednosne (moral, tradicija, socijalna kontrola).

Kako u društvenim promjenama koje više ili manje djeluju na promjene u obitelji, kao uostalom i u većini društvenih pojava, nikad ne sudjeluje samo jedan čimbenik nego više njih ili čak svi istodobno, njihovo je spoznavanje vrlo teško i nepredvidljivo. Učinak društvenih promjena obično je kvalitativno novi odnos obitelji i/ili njezinih članova prema brojnim pitanjima iz navedenih skupina, koji se najprije iskazuje u suzdržanosti (socijalnoj, političkoj, kulturnoj, etničkoj, vjerskoj, etičkoj), a zatim u ponašanju i radu.

Osim načelne rasprave o odnosu društvenih promjena i posljedica, koje utječu na odnose u obitelji, ostaju dvije razine iste pojave, koje su kudikamo zapletenije. Prva razina je samoprocjena obitelji i jasnoća pisanih i nepisanih pravila o njezinu autonomnu i autohtonu reagiranju na sve oblike izvanjskih promjena koje remete uspostavljeni sklad. Taj poremećaj zahtijeva promjenu odnosa i uspostavu nove ravnoteže. Stoga je razumljivo što brojni sociolozi koji se bave obiteljima traže više razine, dakle takvu obitelj koja se uspijeva odrediti u novim okolnostima i njihovim čimbenicima te razborito i mirno uspostaviti novu ravnotežu. Značajno pitanje te razine otvorilo se, primjerice, pojačanim zapošljavanjem žena u razvijenim zemljama, kad je odlaskom žene iz dnevnih poslova koje je obavljala kao majka i kućanica u obitelji, poremećena ravnoteža. Djeca su ostala bez dnevnog nadzora, majka se pojavila kao ravnopravan sudionik u gospodarskoj opskrbi obitelj, financijski samostalija, a sustav svih dnevnih poslova se promijenio (razvija se javna prehrana u tvrtkama i ustanovama, usavršavaju se strojevi za pomoć u kućanskim poslovima, mijenja se brzina i način prehrane, zajednički se dijele i raspoređuju obiteljske obveze itd.). Brojnim istraživanjima o pretvaranju obitelji u tzv. industrijsku obitelj (Zimmerman-Cervantes) pokušalo se ustanoviti pozitivne posljedice tih procesa te je, primjerice, navedeno da su pozitivne posljedice viša razina samostalnosti djece zbog odsutnosti i nadzora roditelja i povećana sposobnost žena da samostalno donose odluke. Razumljivo, tvrdnje o "višoj razini samostalnosti djece" i "sposobnosti žena da samostalno odlučuju" prijeporne su, ponajprije u usporedbi s drugim brojnim negativnim čimbenicima koji su popratne pojave tih promjena. Istodobno su te tvrdnje prijeporne i glede

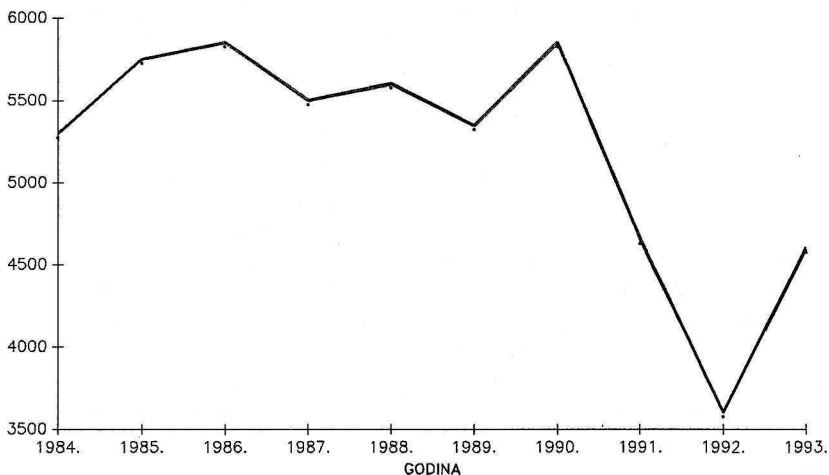
samih čimbenika (samostalnost djece i samostalnost odlučivanja), jer ne ulaze u složen sustav čimbenika "samostalnosti" i "odlučivanja". Druga razina složenosti tog pitanja je ustrojen sustav praćenja i provedbe socijalnih inovacija kao temeljne odrednice socijalne dinamike, u kojem se pravodobno prepoznaje, tumači i organizirano provodi zaštita i pomoć obitelji da razborito prihvati i iskoristi prijeko potrebnu ili željenu promjenu.

Kako je neprijeporno da se hrvatska obitelj nalazi u vrlo turbulentnim okolnostima, zakonomjerna pojava svake turbulencije jest oštećenje predmeta izloženog turbulenciji, stoga se smisao svake rasprave o hrvatskoj obitelji danas svodi na zaštitu i pomoć toj obitelji. Zaštitu i pomoć hrvatskoj obitelji danas određuju toliko raznolike i brojne osobitosti da u ovom trenutku naše zbilje ona uopće nema jednoznačno određenje. Neizbježno je govoriti o pomoći obiteljima koje nisu stradale u ratnim strahotama, o obiteljima koje su izgubile svoje članove u ratnim strahotama (žene, očeve, majke, sinove), o obiteljima koje su izbjegle i prognane, ili o obiteljima koje su istodobno pretrpjele višestruke gubitke, o obiteljima koje su izgubile društveni položaj (povlastice), o obiteljima koje su zadobile društveni položaj (povlastice), mješovitim obiteljima (po vjerskoj i/ili etničkoj osnovi) i brojnim drugim predznacima obitelji koja se ne uklapa ni u jedan od tih razreda.

Polazeći od prethodno iskazane teze da neravnoteža političko-socijalnih sustava ima posljedice i za obitelj, može se između ostalog pokazati na postojanosti obitelji u ratnim godinama, tj. razvedenim brakovima uz analitičko praćenje nacionalne strukture brakova. Na Dijagramu 1 prikazano je stanje ukupnih rasta-va brakova za period od 1984-1993. godine, iz kojih je očigledno da poremećaj političko-socijalne ravnoteže, a osobito ratna stanja, ima ozbiljne posljedice za obiteljska stanja općenito.

Dijagram 1

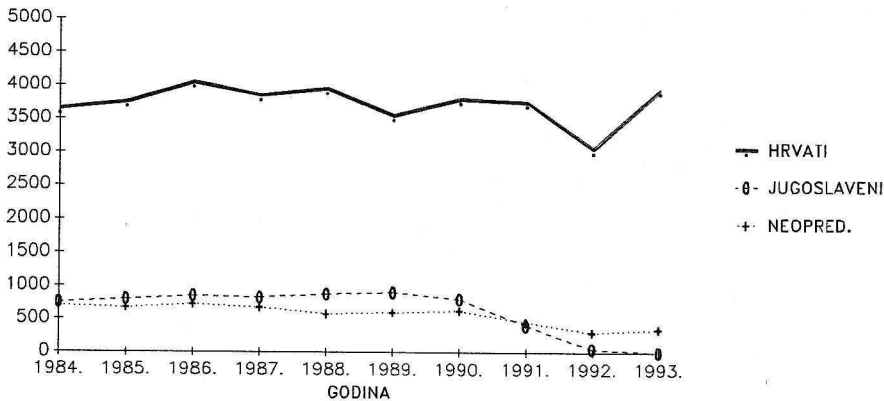
Ukupni broj razvoda za razdoblje 1984-1993. godine

U proteklih deset godina u Republici Hrvatskoj bilo je u prosjeku oko 5 000 razvedenih brakova godišnje (primjerice 1986: 5 946). Od tog aproksimativnog broja možemo uzeti da je bilo oko 58% do 65% brakova koji su bili rastavljeni između supružnika hrvatske nacionalnosti. Ostali brakovi bili su u brojnim i raznolikim kombinacijama. Na Dijagramu 2 prikazane su tri skupine brakova razvedenih u periodu od 1984-1993, među kojima su supružnici hrvatske nacionalnosti "Jugoslavena" i nacionalno neopredijeljeni. Predočeni podaci (RZS) pokazuju da je ratnih godina broj razvedenih brakova općenito uzevši bio manji od broja razvedenih brakova prije 1990. godine, a osobito je uvjerljiv pokazatelj da su promjene u periodu od 1990-1993, uvjetovale pad broja osoba koje su se nacionalno izjašnjavale kao "neopredijeljene" ili kao "Jugoslaveni".

Dijagram 2

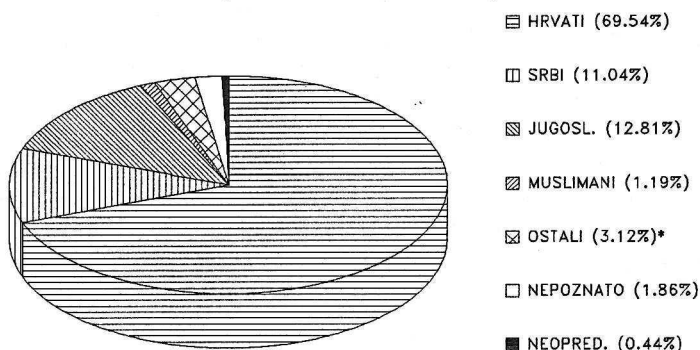
Usporedni prikaz 1984-1993. – Razvedeni brakovi za odabrane grupe

Na Dijagramima 3, 4, 5 i 6 iskazani su podaci o udjelu supružnika prema nacionalnosti u razvedenim brakovima za odabrane godine 1984, 1987, 1990. i 1993. Uz vidljive tendencije na koje upućuju podaci u Dijagramima 3, 4, 5 i 6, isti se mogu prema grupi podataka za potrebe analize koristiti i kao indikatori. Zaista je malo indikatora u metodologiji istraživanja posljedica poremećene ravnoteže u socijalnom kontekstu (socijalnoj političkoj sferi) koji bi iskazivali posljedice na obiteljskom planu kao što su mješoviti brakovi po osnovici raznolikih rasnih, nacionalnih i konfesionalnih pripadnosti. Vrijednost tih indikatora je dvostruko značajna zbog toga što se može pratiti pojava i njezina tendencija u dva smjera (sklapanje brakova i razvedeni brakovi za isti vremenski period), pri čemu svaka od tih pojava može iskazivati tendenciju usporenog, ubrzanog ili konstantnog ponašanja koje je izazvano nekim čimbenicima u socijalno-političkoj sferi.

Dijagram 3

Razvedeni brakovi 1984. prema narodnostima supružnika

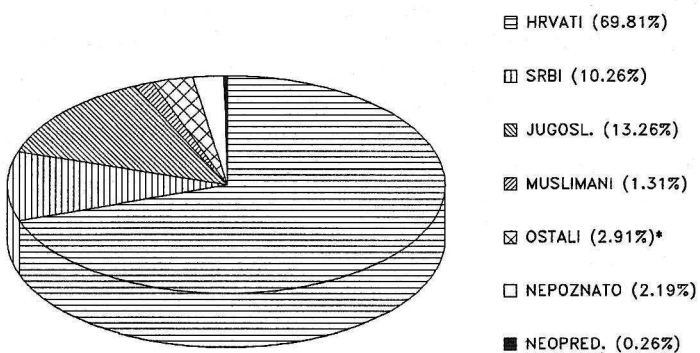
Dijagram 4

Razvedeni brakovi 1987. prema narodnostima supružnika

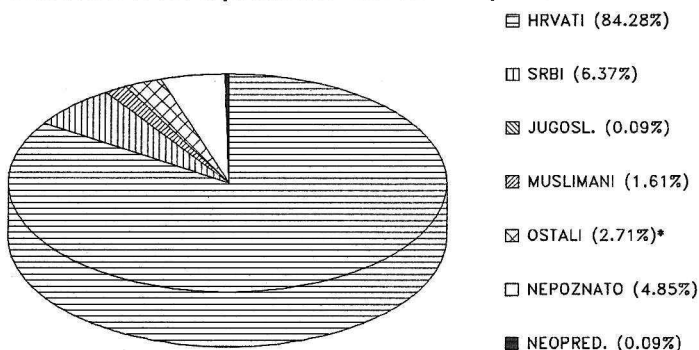
Dijagram 5

Razvedeni brakovi 1990. prema narodnostima supružnika

Dijagram 6

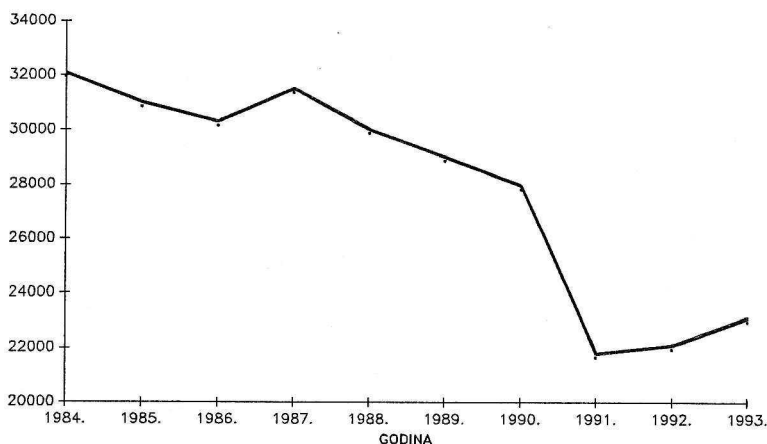
Razvedeni brakovi 1993. prema narodnostima supružnika

Osobiti problem miješanih brakova po bilo kojoj osnovi jesu djeca. S obzirom na to da ne postoji legislativno, moralno ili neko drugo određenje po kojem se definira identitet djeteta u mješovitom braku roditelja (u nekim zemljama postoji pravo djeteta da se nakon punoljetnosti sam opredijeli), postupci u rješavanju tih iznimno osjetljivih pitanja svode se ili na stihijnost ili na latentnu majorizaciju, što prije ili kasnije dovodi do složenih problema koji su tim složeniji što su poremećaji ravnoteže socijalno-političke sfere očigledniji. Problem je utoliko složeniji što djeca ni na koji način nisu kriva za takva stanja niti ih mogu promijeniti.

To je suprotno podacima o broju razvedenih brakova općenito, a osobito o razvedenim mješovitim brakovima, prema Dijagramima 3, 4, 5 i 6, na koje je neprijeporno utjecalo stanje ratnih uvjeta. Istovrstan podatak suprotnog predznaka jest praćenje stanja sklopljenih brakova. Prema statističkim podacima (ZSRH) moglo bi se zaključiti da je u desetljeću do 1987. godine prosječni broj sklopljenih brakova tijekom godine bio oko 31 000 (Dijagram 7), a nakon te vremenske pozicije broj sklopljenih brakova tijekom godine u Republici Hrvatskoj kontinuirano pada (poremećaji u socijalno-političkoj sferi), da bi ratne 1991. godine bio smanjen na 21 583 sklopljena braka, a što s obzirom na zadnju godinu analiziranog desetljeća 1987, kada je broj sklopljenih brakova u Republici Hrvatskoj iznosio 31 395, predstavlja pad od 9 812 novosklopljenih brakova ili umanjeње od 31,3% novosklopljenih brakova tijekom godine dana. Kakve su demografske i sve druge posljedice u prostoru socijalne infrastrukture, nije potrebno ukazivati.

Iskazani dramatični pad sklopljenih brakova općenito i neovisno o strukturi, može se dopuniti pokazateljem koji proizlazi iz nacionalne strukture sklopljenih brakova. Ako bismo usporedili iste parametre koje smo uspoređivali za rastavljene brakove, onda bismo mogli upotpuniti pouzdanost zaključivanja dijagramima o zaključenim brakovima prema nacionalnoj strukturi mladenaca.

Dijagram 7**Broj sklopljenih brakova za razdoblje 1984-1993. godine**

Osim već spomenutog pada sklopljenih brakova, iz predočena četiri dijagrama možemo usporediti parametre za Hrvate, "Jugoslavene" i "neopredijeljene", kao što je to učinjeno kod prikaza razvedenih brakova u Republici Hrvatskoj za period od 1984-1993.

Tablica 3

narodnosti/godine	1984.	1987.	1990.	1993.
Hrvati	71,56%	74,65%	74,53%	92,55%
"Jugoslaveni"	5,45%	7,73%	8,06%	0,00%
"neopredijeljeni"	7,17%	1,39%	0,38%	0,35%

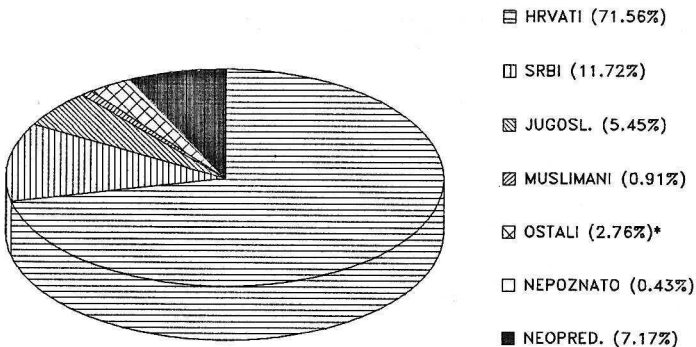
Podaci iz Tablice 3 pokazuju da je broj brakova koji su sklopljeni među "Jugoslavenima" pokazivao tendenciju porasta od 1984. do 1990. godine, što je bilo u punom suglasju i s vrijednosnom politikom i intencijama tadašnjeg sustava. Na čemu se temeljio projekt "Jugoslavena", opsežno je i posve složeno pitanje koje nije predmet ovog istraživanja, ali epilog tog projekta pokazuje njegovu besmislenost činjenicom da 1993. ni jedan brak u Hrvatskoj nije sklopljen između "Jugoslavena". Ako se potpuno uvjetno uzme globalni okvir za stanje socijalno političke sfere s odrednicom "narodnosnog osvješćenja i identifikacije", onda je signifikantan pad "neopredijeljenih" (1993: 0,35%), dok istodobno porastom postotka Hrvata u narodnosnoj strukturi sklopljenih brakova za više od 20% u razdoblju od 1984-1993. ravnoteža i stabilnost socijalno-političke sfere dobiva sasvim određen, vidljiv i jasno prepoznatljiv smisao.

Razumljivo, bez pretenzije da putem jednog odabranog indikatora uopćavamo svekolike relacije iz socijalnog konteksta, dovoljno je zaključiti da se putem

izučavanja sklopljenih i rastavljenih brakova mogu uočiti i interpretirati mnoge zakonomjernosti stanja poremećene ravnoteže socijalno-političke sfere. U priloženom Dijagramu 7 (Prikaz ukupno sklopljenih brakova za period od 1984. godine pa do 1993. godine) očigledna je tendencija pada broja sklopljenih brakova u jednoj godini, uz naznačeno stanje. U Dijagramima 8, 9, 10 i 11 prikazani su dijagramski podaci za zaključene brakove u Republici Hrvatskoj (SLJRH 94.) prema godinama: 1984. (Dijagram 8), 1987. (Dijagram 9) 1990. (Dijagram 10) i 1993. godinu (Dijagram 11) prema nacionalnoj strukturi mladenaca. Za promatrani period broj Hrvata i Hrvatica povećao se od 71,56% u 1984. godini na 92,55% u 1993. godini, dok je prema podacima udjela u brakovima drugih nacionalnosti, on smanjen. Primjerice, "Jugoslaveni" su od 5,45% sklopljenih brakova 1984. godine u 1993. godini pali na "nula" posto.

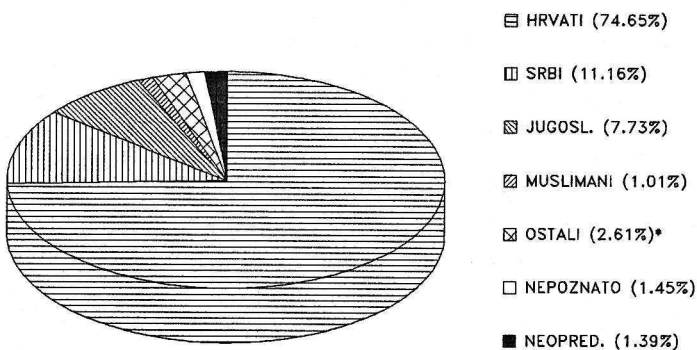
Dijagram 8

Zaključeni brakovi 1984. prema narodnostima mladenaca

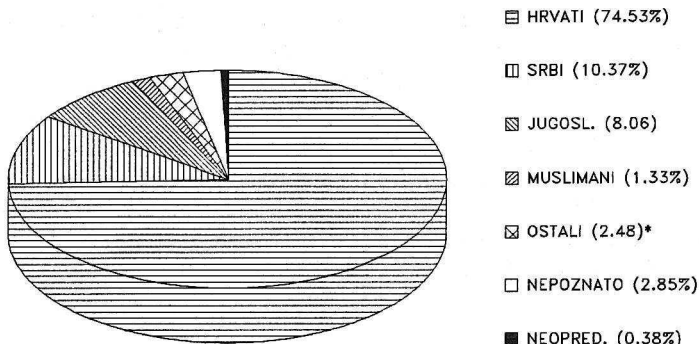
Dijagram 9

Zaključeni brakovi 1987. prema narodnostima mladenaca

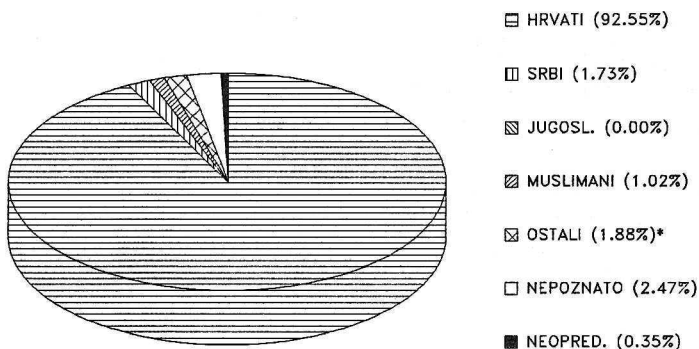
Dijagram 10

Zaključeni brakovi 1990. prema narodnostima mladenaca

Dijagram 11

Zaključeni brakovi 1993. prema narodnostima mladenaca

III.

Nedostatak istraživanja i nepoznavanje problema

Poremećaji faktora u socijalnom kontekstu kao što su miješani brakovi, socijalno podrijetlo, profesionalni status, konfesionalna pripadnost i sl. nažalost nisu istraživani, a moglo bi se zaključiti da takva istraživanja u prošlom sustavu nisu bila ni poželjna. Poremećaji ravnoteže vrijednosnih, socijalnih i moralnih čimbenika u čitavom socijalnom sklopu, pa i obitelji, imali su za posljedicu iznimno brzo mijenjanje formalnih i neformalnih struktura društva. Dio tih promjena djeluje na šire, a dio na uže socijalne faktore, neki od njih se transformiraju veoma brzo a neki sporo, dok su posljedice takvih promjena dugotrajne i teško sagledive te se u pravilu ne mogu pratiti. Mnogi od tih faktora koji djeluju na poremećaj ravnoteže najizravnije pogađaju obitelj ili unutarobiteljske relacije, pri čemu se može mijenjati broj i vrsta takvih relacija, izmjena pozicije pojedinca, razgradnju stavova i uloge i sl. Temeljno je pitanje što se tom prilikom remeti uspostavljena

ravnoteža i što se mora uspostaviti nova, potpuno raznolika kvaliteta od prvobitne. Takve promjene ravnoteže i uspostavljanje nove djeluju destabilizirajuće na mladež i odrasle, profiliraju nove obiteljske rutine i pozicije, ritualiziraju nove situacije te u većoj ili manjoj mjeri uvjetuju stalno propitivanje braka i obitelji kao konkretne socijalne institucije. Na obitelj djeluje nebrojeno mnogo raznolikih faktora koji teže uspostavljanju nove ravnoteže. Mnogi subjekti u obitelji nisu spremni prihvatiti opće ili posebne okolnosti takve nove ravnoteže, a to onda redovito ima negativne socijalne posljedice. Zašto se ta stanja pomno ne istražuju i zašto se ne osigura sustavna zaštita obitelji u odnosu na neizbježne promjene koje se izazivaju, teško je razumjeti. Ovo pitanje utoliko je aktualnije što se provođenje bilo kakve, a osobito djelotvorne populacijske politike mora temeljiti na cjelokupnoj zaštiti obitelji, a ne samo na rješavanju globalnih socijalnih/državnih interesa za brojnijom populacijom, radnom snagom ili pučanstvom u slabo naseljenim regijama.

S obzirom na to da se mnogobrojni indikatori mogu uočiti i sistematizirati, da se njihova kvantitativna i kvalitativna strana može sustavno pratiti na razini selekcioniranih faktora te, konačno, da se učinci mogu ubrzati i usporiti, spriječiti ili produbiti, općenito, dakle, može se djelovati na procese bez obzira smatrali ih lošim ili dobrim, odnosno poželjnim ili nepoželjnim.

Ovo istraživanje pokazuje koliki su brojni čimbenici koji stalno i kontinuirano djeluju u obitelji, a potaknuti su vanjskim promjenama u socijalnom sklopu. Svaki od tih čimbenika ima svoju znanstvenu utemeljenost i može ga se interpretirati po uzrocima, opsegu, trajanju ili prognozirati dužinu trajanja uspostave nove ravnoteže. Mnogi od tih čimbenika imaju vrlo složenu unutrašnju strukturu koja može biti slojevita. Primjerice, djeca iz mješovitih brakova jesu skupina o kojoj nema nikakvih istraživanja dok su recimo, takva istraživanja u Danskoj, Švedskoj, Nizozemskoj ili Njemačkoj prioritetna. Razumljivo, ne samo zbog toga što imaju novaca već stoga što su akteri socijalne politike svjesni složenosti i dugoročne važnosti tih problema.

Prema Tablici 4 u kojoj su iskazani podaci koji u osnovi tvore matricu temeljenih premisa vođenja populacijske politike, vidljivo je da se već na razini godišnjih općih statistika mogu postaviti indikatori određenih procesa te da se na razini opće statistike mogu odrediti i opća kvantitativna stanja indikatora.

S obzirom na to da se mnogi fenomeni u svezi s obitelji mogu pratiti i istraživati na razini golih statističkih podataka, moglo bi se očekivati da su se ova pitanja redovito i uredno istraživala. Suprotno očekivanju, danas u Hrvatskoj nemamo solidnih znanstvenih pokazatelja koji bi se mogli uzeti kao pouzdana osnovica za donošenje populacijske politike i donošenje političkih odluka u tom području, a područje je očigledno kompleksno i veoma slojevito, što već na prvom koraku upućuje na potrebu multidisciplinarnog istraživanja i multikriterijskog valoriziranja rezultata. U Tablici 4 iskazani su skupni statistički podaci koji svaki za sebe, a osobito svi zajedno i u međusobnoj svezi pružaju mogućnost brojnih zaključaka, prognoza, tendencija i analiza. Tablica upućuje na brojne čvorne situacije u kojima je iskazan signifikantan diskontinuitet stanja (primjerice pad broja rođene djece između 1965. godine i 1970. godine za gotovo 10 000 novorođene djece,

što je vjerojatno bila posljedica odlaska iznimno velikog broja mladih ljudi u industrijski razvijene zemlje Europe tih godina). Uputno je zaključiti da se prema iskazanim podacima mogu sintetizirati brojna stanja i odrednice. Istodobno se prepoznaju ili naslućuju brojne tendencije koje tvore znatno impresivniju sliku od samih podataka i njihove kvantitativne vrijednosti.

Tablica 4
Temeljni pokazatelji populacijskog stanja

Godina	Živorodena djeca		Umrli		Prirodni prirast		Sklop- ljeni brakovi	Rastave brakova		Pobačaji (legalni)
	broj	stopa	broj	stopa	broj	stopa		broj	% od sklop.	
1960.	76 156	18,4	41 361	10,0	34 795	8,4	36 761	4 811	13,08	18 287
1965.	71 186	16,7	39 936	9,4	31 250	7,3	38 474	5 663	14,72	33 260
1970.	61 103	13,9	44 148	10,0	16 956	3,9	37 319	5 333	14,29	37 855
1975.	67 016	14,9	45 640	10,1	21 376	4,8	36 290	5 928	16,33	39 939
1980.	68 220	14,9	50 100	10,9	18 120	4,0	33 310	5 342	16,04	47 837
1981.	67 455	14,7	51 420	11,2	16 035	3,5	33 855	5 704	16,85	51 975
1982.	66 737	14,4	50 770	11,0	15 967	3,5	33 143	5 395	16,16	45 971
1983.	65 599	14,1	55 147	11,9	10 451	2,3	33 135	5 263	15,88	47 996
1984.	64 909	13,9	54 169	11,6	10 740	2,3	32 161	5 295	16,46	48 771
1985.	62 665	14,4	52 067	11,1	10 598	2,3	30 953	5 375	17,36	51 549
1986.	60 226	12,8	51 740	11,0	8 486	1,8	30 495	5 946	19,50	50 068
1987.	59 209	12,6	53 080	11,3	6 129	1,3	31 395	5 577	17,76	48 608
1988.	58 525	12,4	52 686	11,1	5 839	1,2	29 719	5 647	19,00	42 868
1989.	55 651	11,7	52 569	11,1	3 082	0,6	28 938	5 369	18,55	43 233
1990.	55 409	11,6	52 192	10,9	3 217	0,7	27 924	5 466	19,57	38 644
1991.	51 829	10,8	54 832	11,4	-3 003	-0,6	21 583	4 877	22,60	40 303

Izvori: SLJH-94 i Statistički godišnjaci ZSSRH

Zaključno, stanje obitelji u situacijama koje su slične ili istovjetne ovima koje je hrvatska obitelj doživjela zadnjih pet godina, generiraju brojna vidljiva i nevidljiva stanja koja imaju ozbiljne, ponekad i dramatične posljedice te se javljaju kao poremećaji s izravnim ili neizravnim posljedicama na socijalni kontekst. Faktori socijalnog konteksta iznimno su vrijedni za izučavanje, praćenje i prognoziranje demografskih i populacijskih tendencija, odnosno otkrivanje inhibicijskih ili motivacijskih ishodišta. Iskazujući sve ove brojne podatke, možda je neke od njih trebalo eksplicitnije interpretirati. Međutim, iz istih razloga iz kojih su prikazani podaci uznemirujućih dimenzija, prije je potrebno suzdržati se od njihove jednostrane i podtekstom ishitrene interpretacije. Mnoge se od uočenih pojava moraju uzeti kao razumna posljedica stvaranja nove države, koja je po svojoj demografskoj i nacionalnoj strukturi multinacionalna i multikonfesionalna zajednica te je svaka grupa senzibilizirana na poremećaj bilo kakve vrste, a rat je svakako poremećaj najgore vrste, koji pomiče diskurs osnovnih pozicija, pa onda razumljivo i kontekst. Brojni pokazatelji govore dovoljno jasno sami za sebe te ih nije bilo nužno komentirati, a mnogi pokazatelji toliko su sadržajni da bi njihova eksp-

licitna interpretacija tražila osobit pristup i obradu. U tako nezahvalnoj situaciji između jasnih i veoma složenih pokazatelja te poremećaja u kontekstu uzroka njihova postanka, izvjesno je da je najuputnije upozoriti na zbiljsko nepoznavanje znanstvenih okvira situacije u kojoj nastaje, traje i umire naša hrvatska obitelj.

LITERATURA

- Bezić, Ž.: *Biti čovjek! Ali kako?*, Biskupski ordinarijat Đakovo, Đakovo, 1990.
- Bosančić, J.: *Odgoj za brak i obitelj. Zbornik radova*, Savjetovanje u Opatiji, Ministarstvo rada i socijalne skrbi, Zagreb, 1994.
- Brajša, P.: *Odnosna psihodinamika braka i obitelji*, *Socijalna psihijatrija*, br. 9, 1981.
- Dermata, V.: *Roditeljima i odgajateljima o odgoju*. Biskupski ordinarijat Đakovo, Đakovo, 1987.
- Frank, P., Raith, E.: *Prirodno planiranje obitelji*, Hrvatsko katoličko liječničko društvo, Zagreb, 1992.
- Goldmer-Vukov, M.: *Porodica u krizi*, Medicinska knjiga, Zagreb, 1988.
- Ivan Pavao II.: *Pismo obiteljima*. Izvještajna katolička agencija, Zagreb, 1994.
- Ivan Pavao II.: *Govor na plenarnoj skupštini UN u povodu 50 godina postojanja*, New York, 1995.
- Mijatović, A.: *Obitelj i društvene promjene. Zbornik radova*, Ministarstvo rada i socijalne skrbi. Simpozij u povodu godina obitelji, Opatija XI, Zagreb, 1994.
- Pregrad, Z.,: *Porodični odgoj*, Svjetlost, Sarajevo, 1980.
- Potočnjak, B.: *Porodični odgoj i obrazovanje roditelja*, "Naša djeca", Zagreb, 1980.
- Stewart-Senger-Kallen-Scheurer (1987): *Family Violence in Stable Middle-Class Homes*, *Social Work* (529-531).
- Šilih, G.: *Odgojna sredstva naše porodice*, PKZ, Zagreb, 1956.
- Vukasović, A.: *Obitelj – vrelo i nositeljica života*. Hrvatski katolički zbor "MI", Zagreb, 1994.
- *** *International Year of the Family*, Vienna, Centre for Social Development and Humanitarian Affairs, UN, 1991.

THE FAMILY AND DISORDERS OF SOCIAL CONTEXT

Antun Mijatović

Institute for Applied Social Research, Zagreb

The disorders of social context as a rule have consequences for the family, especially for those families that are heterogeneous on all bases. National, religious, racial and other features (regional, party membership etc.) in mixed and intermixed marriages have been selected for this research as significant indicators through which these disorders are manifested with lesser or greater consequences. Disorders of social context can appear as a result of many different reasons, one of them being war, the threat of war, direct or indirect war danger or war situations of different intensity. The author examines the explicit and implicit consequences of these states caused by the disorders of social context. For indicators of such disorders the author selected mixed marriages which used to form, by the end of the eighties, over a quarter of all marriages contracted in Croatia per year. Methodologically, mixed marriages as indicators of disorders in social context are an extraordinary research innovation, since marriages in general, and especially mixed marriages can be considered as indicators with both positive and negative tendencies (marriage and divorce). The conclusions drawn by the author as the result of analysis of numerous data and tables are convincing and much more complex than the author chooses to comment upon. He stresses that the display of numerous data had priority over extensive commentary and minute presentation of possible meaning of specific data, because in interpreting the factors of disorder of social context one might make an error which could have grave consequences on such disorders. The results of research indicate beyond doubt that multicultural, multiconfessional, multinational societies have perceptible indicators in social context. Croatia as a multicultural and multinational state in these but in many other indicators as well must recognize numerous elements for defining its population policy and developmental measures that could sustain demographic development. Unfortunately, the author concludes, Croatian science is insufficient in research which could clarify numerous unknowns of the family in multicultural social complexes, and especially of the contemporary Croatian family within the context of the country's new reality.

DIE FAMILIE UND STÖRUNGEN DES SOZIALKONTEXTS

Antun Mijatović

Institut für angewandte Sozialforschung, Zagreb

Störungen des sozialen Kontexts haben gesetzmäßige Folgen für die Familie, insbesondere jene Familien, die in irgendeiner Hinsicht heterogen sind. Die Parameter von Nationalität, Konfession, Rasse u.a. (regionale Zugehörigkeit, Parteizugehörigkeit u.ä.) in Ehen, in denen die Partner unterschiedlicher Nationalität sind, dienen in dieser Untersuchung als relevante Indikatoren, an denen sich Störungen mit minderen oder größeren Folgen offenbaren. Störungen des sozialen Kontexts können unendlich viel Ursachen haben, dazu gehören Krieg, Kriegsgefahr, direkte oder indirekte Kriegsgefahr, oder Kriegszustand unterschiedlicher Intensität. Der Autor untersucht die expliziten und impliziten Einflüsse solcher Zustände auf Störungen im sozialen Kontext. Als Indikator solcher Störungen wurden gemischte Ehen genommen, die bis Ende der 80er Jahre über ein Viertel der in Kroatien geschlossenen Ehen ausmachten. Methodologisch gesehen sind Mischehen als Indikatoren von Störungen des Sozialkontexts eine außergewöhnliche Innovation in der wissenschaftlichen Forschung, da Ehen allgemein, insbesondere aber Mischehen, als Indikatoren mit positiven und negativen Tendenzen (Eheschließungen und -scheidungen) verfolgt werden können. Die Auswertungen und Schlüsse aufgrund der Analyse zahlreicher Angaben und Tabellen sind überzeugend und weitaus komplexer, als es dem Kommentar des Autors zu entnehmen ist. Der Verfasser betont, die Darlegung der zahlreichen Angaben habe Vorrang gehabt vor weitschweifigen Kommentaren und präzisen Deutungen zu den einzelnen Angaben, zumal unter anderem durch die Interpretation der Faktoren von Störungen im Sozialkontext ein Fehler unterlaufen könnte, was zuvor bereits solche Störungen nachhaltig beeinflusst hat. Die Untersuchungsergebnisse zeigen eindeutig, daß multikulturelle, multikonfessionelle, multinationale Gesellschaften sichtbare Indikatoren im Sozialkontext aufweisen. Kroatien als multikultureller und multinationaler Staat muß in diesen, aber auch in vielen anderen Indikatoren die vielfältigen Elemente zur Definierung seiner Bevölkerungspolitik sowie anderer Maßnahmen zur Förderung seiner demographischen Entwicklung erkennen. Leider jedoch, so der Schluß des Autors, mangelt es in Kroatien an Untersuchungen, die die vielfältigen, noch unbekannteten Tatsachen über die Familie in multikulturellen sozialen Gefügen, insbesondere aber über die kroatische Familie im Kontext der neuen Realität eines modernen Landes beleuchteten.